

УДК [81-112+81-114]"18/19"

СИНХРОНІЯ/ДІАХРОНІЯ Ф. ДЕ СОССЮРА: НАСТУПНІСТЬ І НОВАТОРСТВО

Ольховська Ю. Д.

Донбаський державний педагогічний університет

У статті досліджено взаємовідношення понять «синхронія» та «діахронія» в концепції видатного швейцарського лінгвіста Ф. де Соссюра. Визначено, що синхронія – аспект лінгвістичних досліджень сучасного стану мовної системи або її стану в певний період розвитку. Доведено, що діахронія охоплює усі доступні спостереженню етапи еволюції мови, вона спрямована на еволюцію мовних явищ і закономірності історичного розвитку мови як системи.

Ключові слова: синхронія, діахронія, статика, динаміка, лінгвістичний структуралізм.

Ольховская Ю. Д. Синхрония / диахрония Ф. де Соссюра: преемственность и новаторство. В статье рассматривается взаимоотношение понятий «синхрония» и «диахрония» в концепции выдающегося швейцарского лингвиста Ф. де Соссюра. Определено, что синхрония – аспект лингвистических исследований современного состояния языковой системы или ее состояния в определенный период развития. Доказано, что диахрония охватывает все доступные наблюдению этапы эволюции языка, она направлена на эволюцию языковых явлений и закономерности исторического развития языка как системы.

Ключевые слова: синхрония, диахрония, статика, динамика, лингвистический структурализм.

Olkhovska Y. D. Synchrony / diachrony of F. de Saussure: the succession and the innovation. The article highlights the interdependence of the notions "synchrony" and "diachrony" in the conception of an outstanding Swiss linguist F. de Saussure. It also focuses on synchrony as an aspect of linguistic studies of language system's current state or its state at the definite period of its development. It is proved that diachrony, in its turn, includes all available for an observation stages of a language's evolution, it is directed at the evolution of a language's phenomena and at the regularities of historical development of a language as a system.

Key words: synchrony, diachrony, statics, dynamics, linguistic structuralism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема дослідження мови в синхронному та діахронному аспектах не є новою. Розмежування цих підходів виникло у процесі історичного вивчення мови. Однак і досі багато питань цієї галузі не знайшло чіткого вирішення. Порівняльно-історичний метод дав змогу аналізувати мовні факти різної давнини. До XIX ст. європейські дослідники схилилися переважно до синхронії. Історія мови була присутня в них лише частково. Але мова перебуває в постійному розвитку, тому стало доцільним визнання співвідношення синхронних та діахронних аспектів мовних явищ.

Статика, динаміка й історія, синтаксис та етимологія, синхронія та діахронія в мові були й залишаються об'єктами дослідження багатьох лінгвістів. Про необхідність розмежування історичних змін у мові та її стану у своїх працях зауважували В. фон Гумбольдт, Я. Грімм, І. О. Бодуен де Куртене, досліджуючи не лише статику мови, але й її динамічні риси.

Теоретичне осмислення відмінностей між синхронією та діахронією започаткував Вільгельм фон Гумбольдт. Він не використовував поняття *синхронія* та *діахронія*, але це не означає, що він не відрізняв синхронну лінгвістику від діахронної. Учений звер-

тав увагу на необхідність розпізнавання історичних змін та стану мови, вивчаючи не лише нерухомі статичні риси, а й мову в її історичному розвитку.

Розмежування синхронії та діахронії здійснив Фердинанд де Соссюр у «Курсі загальної лінгвістики». Він ототожнював статику з синхронією та динаміку з діахронією та не заперечував постійних мовних змін і уявляв мову як систему знаків, елементи якої можуть бути визначені за допомогою протиставлення розпізнавальних ознак. У цьому аспекті синхронію Ф. де Соссюр визначав як мову в системі статичних протиставлень, що знаходяться в одній площині часу. Він наголошував на відсутності втручання часу в синхронну систему мови. За тим самим принципом усі зміни, які стосуються діахронної галузі, мовознавець вважав хаотичними та не бачив необхідним включати їх до системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом окреслена у цьому дослідженні проблематика привертає особливу увагу. Різні аспекти дослідницької діяльності Ф. де Соссюра, зокрема з боку вивчення синхронії та діахронії, знайшли й продовжують знаходити своє відображення в наукових працях багатьох лінгвістів. Науковим працям Ф. де Соссюра присвятили свої роботи Ш. Баллі, А. Сеше, О. О. Холодович, М. С. Чемоданов, М. О. Казаєва, Л. П. Дронова, В. П. Даніленко та ін.

Актуальність статті полягає в тому, що синхронне та діахронне дослідження мови в концепції

© Ольховська Ю. Д. Синхронія/діахронія Ф. де Соссюра: наступність і новаторство

Ф. де Соссюра висвітлено недостатньо. При цьому необхідно мати на увазі, що зазначені підходи до мови зберігають свою значущість у сучасному мовознавстві. Внесок швейцарського лінгвіста є значним і потребує комплексного вивчення. Крім того, на сучасному етапі розвитку мовознавства розмежування синхронії та діахронії є одним із найважливіших аспектів дослідження мови, бо саме воно дає змогу звернути увагу на постійні властивості мови як системи, а також на її еволюцію.

Метою статті є актуалізація наукової значимості вкладу Ф. де Соссюра до мовознавства з боку вивчення проблеми співвідношення синхронії та діахронії.

Новизна дослідження полягає у відсутності комплексних розробок з боку вивчення синхронії та діахронії. Ми можемо назвати лише окремі статті, у яких розглянуто певні аспекти аналізованої проблеми, тож пропонується тема є малодослідженою.

Завданням статті є теоретичне обґрунтування понять *синхронія* та *діахронія*, розкриття поглядів Ф. де Соссюра на дослідження мови в синхронному та діахронному аспектах та виявлення джерел цих поглядів, а також встановлення, які саме твердження мовознавця зберегли свою значущість для сучасного мовознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фердинанд де Соссюр (1857–1913 рр.) заклав основи семіології та структурної лінгвістики. Він стояв біля витоків Женевської лінгвістичної школи, був одним з основоположників і теоретиків сучасної лінгвістики та й досі лишається одним з найвидатніших мовознавців ХХ ст. Серед його найважливіших праць слід відзначити «Курс загальної лінгвістики», виданий посмертно у 1916 р. його учнями.

Ф. де Соссюр визначав поняття мова, розрізняючи мову або мовлення взагалі (*le langage*), мову в її власному сенсі (*la langue*) та мовлення (*la parole*). Мову або мовлення взагалі він трактував як досить складне явище, яке є водночас фізичним, фізіологічним та психічним, індивідуальним та соціальним. За визначенням Ф. де Соссюра, це явище містить у собі мову (в її власному сенсі) та мовлення. Учений пропонував назвати мовознавство семіологією – особливою наукою, покликаною вивчати існування знаків на тлі соціального життя.

Важливою заслугою Ф. де Соссюра було те, що він уперше вказав на синхронний та діахронний аспекти в мові – їхню реальність слід розрізняти; практично синхронний аспект важливіший за діахронний, тому що для маси, яка говорить, тільки він є істинною реальністю. Ф. де Соссюр зауважував, що терміни *історія* та *історична лінгвістика* є непридатними, бо вони пов'язані з досить розпливчастими поняттями. Терміни *еволюція* та *еволюційна лінгвістика* є більш точними; за контрастом іншу науку можна б було назвати наукою про стани мови або статичною лінгвістикою. Однак для того, щоб різкіше відтінити це протиставлення й це схрещення двоякого роду явищ, які відносяться до одного об'єкта, вчений надавав перевагу синхронній *лінгвістиці* та *діахронній лінгвістиці*. Синхронним він вважав усе те, що відноситься до статичного

аспекту лінгвістики, діахронним – усе, що стосується еволюції. Іменники синхронія та діахронія, на думку Ф. де Соссюра, позначатимуть стан мови та фазу еволюції [6, 114].

Згідно з Ф. де Соссюром, предметом синхронної лінгвістики виступають логічні та психологічні відношення, які пов'язують співіснуючі елементи й утворюють систему, яким чином їх сприймає одна й та ж сама колективна свідомість. Предметом діахронної лінгвістики слугують відношення, які пов'язують елементи в порядку історичної послідовності, яка не сприймається однією й тією ж колективною свідомістю; елементи, які замінюють один одного, але не утворюють систему. Синхронія знає тільки одну перспективу, перспективу тих, хто говорить, і весь її метод зводиться до збирання від них мовних фактів; для того, щоб переконатися, якою саме мірою те або інше мовне явище є реальним, необхідно й достатньо з'ясувати, якою саме мірою воно існує у свідомості тих, хто говорить. Діахронна лінгвістика, навпаки, повинна розрізняти дві перспективи: одну *проспективну*, яка прямує за плином часу, та іншу *ретроспективну*, яка спрямована назад [6, 123].

Дихотомія «синхронія / діахронія» згадується вперше там, де Ф. де Соссюр, закінчивши доповідь про фонологію, переходить до діахронної лінгвістики. Тут він повідомляє, що мову можна б було розглядати також зі статичного боку, але вказуючи на велику важливість історичного аспекту, оскільки той, хто говорить, ніколи безпосередньо нею не володіє. Учений наголошував на тому, що статична лінгвістика досліджує «стани мови, які містять усе те, що зазвичай називають або слід було б назвати граматику» [6, 13].

Проте дихотомія «синхронія / діахронія» не могла виникнути на порожньому місці. Її предтечею були праці Я. Грімма (наприклад, В. Арндт), В. фон Гумбольдта (наприклад, Е. Косеріу, В. фон Вартбург), Г. фон Габеленца (наприклад, Б. Ренш, Е. Косеріу), Г. Пауля (наприклад, В. Л. Телегді), І. О. Бодуена де Куртене, вказуючи на вражаючий збіг термінології Ф. де Соссюра з термінологією І. О. Бодуена де Куртене в ранніх редакціях «Курсу загальної лінгвістики» (статика / динаміка, у чорнових начерках до «Курсу загальної лінгвістики» («стан / рух» у І. О. Бодуена де Куртене й їхні латинські еквіваленти “*status / motus*” у чорнетках Ф. де Соссюра). Деякі дослідники пов'язували соссюрівське протиставлення зі шлейхеровською протилежністю описової та історичної лінгвістики, з протиставленням дослідження мови по вертикалі й по горизонталі Г. Шухардта (програмна стаття, яка відкриває третій том “*Romania*”, 1874 р.). До речі, вплив «традиційної граматики» Пор-Рояля вбачали не в понятті універсальності, яке пронизує її, а в понятті синхронії, яка є характерною для неї [6, 670]. Повертаючись знов до В. фон Гумбольдта, слід відзначити, що у своїй доповіді «О сравнительном изучении языков применительно к различным эпохам их развития» 1820 р. він розділив порівняльне мовознавство на два розділи: вивчення організму мов та вивчення мов у стані їхнього розвитку [3, 311]. Незважаючи

на використання ним дещо іншої термінології, перший з цих розділів співвідносять із синхронією Ф. де Соссюра, а другий – із його діакронією.

Сам же Ф. де Соссюр ніколи не вказував на джерела своїх ідей: в нього не знайти посилань ані на Е. Дюркгейма, ні на Г. Тарда, ні на І. О. Бодуена де Куртене, ні на Г. фон Габеленца. Єдиним винятком є скупі посилання на В. Д. Уїтні. Не можна заперечувати, що всі ці зв'язки ідей існують реально, що іноді їх можна простежити до збігу в термінології. Без сумніву, Ф. де Соссюр є системою ідей, а в цьому випадку проблема джерела кожної ідеї набуває другорядного значення [6, 670].

Видатний лінгвіст, спеціаліст у галузі загального та романського мовознавства наголошував на тому, що саме Ф. де Соссюр запропонував нові терміни (синхронія та діакронія), що так і закріпилися за його ім'ям. Аналіз лінгвістичної спадщини Ф. де Соссюра у роботі Р. О. Будагова показав сутність вчення першого про абсолютну та безкомпромисну опозицію синхронії та діакронії. Тому, коли говорять про елементи діакронії в синхронії, по суті, вони розлучаються з ученням про синхронію та діакронію в тому вигляді, в якому воно викладено в «Курсі загальної лінгвістики» [2, 51].

У своїх роботах Ф. де Соссюр протиставляв синхронний рівень діакронному, тобто статичну, або синхронну, лінгвістику діакронній, або кінематичній (він також називав її еволютивною) лінгвістиці. Системність синхронного протиставлялася несистемності діакронного. Ф. де Соссюр зазначав, що в синхронії встановлюються асоціативні й дискурсивні відносини, тобто існують відносини в групах одиниць відносно сімейств (наприклад, слів) та відносини в групах одиниць відносно синтагм. Всю синхронію він зводив до теорії синтагм і теорії асоціацій, тобто до граматики, а історичну граматику заперечував. Стосовно діакронії мовознавець постулював встановлення протиставлення проспективної діакронної лінгвістики ретроспективній діакронній лінгвістиці, яка базується на порівнянні.

Ф. де Соссюр робив вагомі висновки з абсолютної опозиції синхронії та діакронії. За його переконанням, у синхронії можна знайти одні сили,

в діакронії – зовсім інші. Однак ці сили учений не міг назвати законами, оскільки сам постулював, що будь-який закон має бути загальним та обов'язковим. Сили або правила синхронного стану мови часто бувають загальними, але ніколи не стають обов'язковими. Сили або правила діакронного стану, навпаки, часто є обов'язковими, проте ніколи не бувають загальними. Тому, за Ф. де Соссюром, говорити про лінгвістичні закони недоречно й навіть неможливо [3, 51].

У своєму прагненні ізолювати синхронію від діакронії Ф. де Соссюр пішов настільки далеко, що почав стверджувати, що ніби синхронний стан однієї мови є ближчим до синхронного стану іншої мови більше, ніж до свого власного минулого (діакронного) стану. На думку мовознавця, синхронна та діакронна лінгвістики настільки не схожі одна на одну, що синхронний стан мови краще зближувати з синхронним станом будь-якої іншої мови (не тільки спорідненої, а й неспорідненої), ніж з її діакронним минулим. Між синхронними рядами найрізноманітніших неспоріднених мов Ф. де Соссюр вбачав набагато більше наступності, ніж між синхронією та діакронією кожної окремо розглянутої мови. Позитивне значення запропонованої ним концепції полягало в тому, що вона стимулювала типологічні дослідження мов світу [3, 53].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок вищесказаному, слід зазначити, що роль Фердинанда де Соссюра в історії європейського мовознавства є величезною. Серед основних його вчень можна виокремити такі: 1) уявлення про мову як про цілісну систему знаків, у якій кожний елемент визначається всіма іншими; 2) розмежування мови й мовлення: мовлення є індивідуальним, конкретним та наповненим випадковими неістотними цінностями; мова є абстрактною системою суто лінгвістичних відносин; 3) перехід від історичного підходу в мовознавстві до протиставлених один одному синхронного та діакронного.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному розгляді феноменів «синхронії» та «діакронії» в студіях Ф. де Соссюра та його учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртэнэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / И.А. Бодуэн де Куртэнэ. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 391 с.
2. Будагов Р. А. Очерки по языкознанию / Р.А. Будагов. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1953. – 280 с.
3. Будагов Р. А. Язык. История и современность / Р.А. Будагов. – М. : Изд-во моск. гос. ун-та, 1971. – 300 с.
4. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 400 с.
5. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история: Проблема языкового изменения / Э. Косериу ; пер. с исп. И. А. Мельничука. – 3-е изд. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 208 с.
6. Соссюр Ф. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 695 с.